

Знамениті події історії України

Ю. Сорока

ЧОРНА РАДА

Харків
«Фоліо»
2010

ПРОЛОГ

Уже довгий час деякі відомі науковці стверджують, що людство розвивається за спіралеподібним сценарієм. Тобто всі події, які колись і десь відбулись, мають властивість повторюватись. «Без минулого не може бути майбутнього», — писав видатний німецький філософ ХІХ сторіччя Фрідріх Ніцше. І не лише Ніцше переймався питаннями про вплив історичних подій на сучасність. Напевне, всім без винятку добре знайомий вислів про граблі, на які ми змушені наступати знову і знову — як окремо взята особистість, так і вся наша багатотраждальна країна в цілому.

Не секрет, що результати виборів Президента України в 2010 році багато громадян сприйняли як пряму загрозу існуванню самого статусу незалежної Української держави. І хоча найгірші прогнози досі лишаються тільки прогнозами, варто якнайважливіше поглянути у минуле, відшукуючи подібні до сучасних події, що їх запам'ятала і донесла до нас історична наука. Можливо, так ми всі зможемо уникнути повторного удару граблів, на які народ України має цілком реальні шанси наступити. А якщо розглянути

вищеназвані події з точки зору, згідно з якою історія розвивається за спіраллю, не буде сумніву, що їхнім аналогом у 1663 році була Чорна рада, що відбувалась у Ніжині й знаменувала кінець здобутків, за які віддали свої життя сотні тисяч українців протягом війни 1648—1654 років.

Друга половина XVII сторіччя була надзвичайно важкою добою в житті України. І насамперед це пов'язано зі смертю в 1657 році Богдана Хмельницького — великого творця Гетьманщини. Напевне, ніхто не буде сперечатися з твердженням, що Хмельницький — одна з найвизначніших політичних фігур української історії всіх часів. І не лише історії. Поглядаючи на політичні реалії сьогодення, багато хто з нас із сумом зітхає, згодний із думкою, що доля не дарувала Україні політичного діяча, рівного Богдану Хмельницькому, ні раніше, ні, тим більше, у наш високотехнологічний швидкісний час. Здійнявши прапор боротьби за незалежність козацької нації від польського панування, Богдан Хмельницький першим із цілої плеяди козацьких ватажків домігся перемоги й створив нову країну, ствердивши право українського народу на власну державність.

Однак доля була недовго прихильна до здобутків великого гетьмана — і вже за кілька років після смерті Хмельницького Україну накрила ціла низка буревіїв, що до основи розхитали створену Богданом Гетьманщину. Руйнівним чинником стало прагнення Московського царства переписати основи договору, закладені Переяславською радою, змінити їх на користь Москви, встановивши контроль над українською Гетьманщиною. Не минули безслідно й безвладдя та числен-

ні суперечки в середовищі старшини Запорозького Війська, що стали початком Руїни і, нарешті, призвели до розколу України на дві частини — Правобережну і Лівобережну — за Дніпром. Остаточний розкол, із подальшим потраплянням послабленої розбратом України під вплив Речі Посполитої й Московського царства, закріпила Чорна рада, яку ми спробуємо розглянути з точки зору її впливу на історичну долю нашої держави.

СМЕРТЬ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ. ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ, УСТАНОВЛЕНИЙ ЗА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Після блискучої переможної війни проти Речі Посполитої, що точилася протягом 1648—1654 років, Богдан Хмельницький, попри значне невдоволення частини козацької старшини й рядового козацтва подіями 1654 року, а саме підписанням союзу з Московським царством під час Переяславської ради, перебував на вершині своєї слави. Поза всякими сумнівами, можна стверджувати, що й сама створена Хмельницьким українська Гетьманщина теж відбувала пору найбільшого піднесення. Вона вже ніколи не буде незалежною й такою сильною, як наприкінці 50-х років XVII сторіччя. І ніколи не зможе звернути з того згубного шляху, яким почала йти саме після Переяславської ради, що й зумовило загибель і небуття козацької республіки. Відтоді владна верхівка Гетьманщини могла лише спостерігати за тим, як Московська держава, з якою гетьман Хмельницький підписав договір про військовий союз, поволі збільшує свій вплив на її справи й запускає схожі на метастази шупальця в тіло України, наближаючи кінець незалежної козацької республіки. Усе це було ще попереду, а поки що рука Хмельницько-

го міцно тримала булаву, разом з нею утримуючи козацьку старшину. Саме Богдан Хмельницький примушував козацьких ватажків передусім боронити відвойовану в польських магнатів Україну, забувши на час розбіжності в поглядах, що споконвіку роздирали неспокійну й бунтівну козацьку спільноту. Усе змінилося 25 липня (6 серпня за новим стилем) 1657 року.

Уранці 6 серпня 1657 року церковні дзвони чигиринських храмів та гарматні залпи з укріплень фортеці повідомили про сумну подію. Помер гетьман Богдан Хмельницький. Причина смерті — крововилив у мозок, який стався після довгої та важкої хвороби, яка підточувала сили Хмельницького останні роки владарювання. День похорону покійного гетьмана на Раді генеральної військової старшини було призначено лише через чотири тижні, маючи на меті надати якомога більшій кількості людей можливість прибути до Чигирини і віддати гетьману останню шану. Труну з набальзамованим тілом, зодягненим у парадне вбрання, було виставлено в резиденції гетьмана під нахиленими церковними і козацькими хоругвами.

У неділю 2 вересня, а за старим стилем — 23 серпня, після скорботних проповідей під передзвін церковних дзвонів та гарматні й мушкетні залпи вкрити червоною китайкою домовину винесли з гетьманських покоїв і повільним ходом траурної процесії рушили до родового маєтку гетьмана — хутора Суботів. Про цю подію так відгукнувся літописець XVII сторіччя, відомий нам як Самовидець: «Барзо хорим сам Хмелницкій был, где юже с тоей постелі, албо хоробы не встал, але в скором часі померл о Успеніі Пресвятія Богоро-

ЗМІСТ

Пролог	3
Смерть Богдана Хмельницького і її наслідки для України. Політичний устрій, установлений за Хмельниччини	6
Гетьманування Івана Виговського й спроби послабити вплив Москви. «Гадяцький трактат» і його значення для України	17
Гетьманування Юрія Хмельницького. Подальші спроби Московського царства ліквідувати незалежний статус Гетьманщини. Чуднівська битва. Становище в Україні напередодні Чорної ради	36
Кінець гетьманування Юрія Хмельницького. Гетьманування Павла Тетері. Підготовка до проведення Чорної ради	49
Боротьба Золотаренка й Сомка. Поява на політичному обрії Івана Брюховецького. Чорна рада, або козацька рада в Ніжині 17—18 червня 1663 року	60
Гетьманування Івана Брюховецького. Настрої в Україні у перші роки після Чорної ради	80

Становище в Правобережжі під час Чорної ради і після її завершення. Початок наступу Яна Казимира і Павла Тетері на Лівобережжя. Розправа з Іваном Богуном	86
Гетьманування Петра Дорошенка і спроби поєднати розірвану під час Чорної ради Україну. «Андрусівська угода» 1667 року й остаточний поділ України. Наслідки панування Російської імперії для розколеної України	102
Епілог	117